

man möter. Hans hemmabyar var ett tjugotal slättbyar i trakterna nordost om Trelleborg. Hos Elise Johansson är det egentligen främst den lilla kärnfamiljen man möter, ett ensamt barn och hennes föräldrar. Det är intressant att ett par diktsamlingar kan innehålla ett så givande etnologiskt stoff. Författarinnan beskriver, sakligt men med en av ett slags återhållen smärta vibrerande känslighet, uppväxtmiljön i Vendels socken, med hemmet i skogstorpet, vedspisen, spillkråkan, sandvägarna, lingonbackarna och murkelheden.

Det är en mycket tydlig 1930-talsatmosfär, som framträder i dessa knivskarpa minnesdikter. Det är en fascinerande bild av Fattig-Uppland som stiger fram. Upplands landsbygd är ju inte alltid så lätt gripbar i litteraturen, vare sig den etnologiska eller den skönlitterära. Slagskuggan från Stockholm och Uppsala har ofta varit övermäktig. I mitt tycke har Elsie Johanssons landsbygdsdikter släktskap med Sigvard Cederroths upplandsbok *Hemma i det fattiga* (som jag anmält i Rig 1983:3) och med Carl-Erik af Geijerstams upplandsavsnitt i olika essaysamlingar.

Till landsbygdsbilderna lägger Elsie Johansson också dikter om skolåren i Uppsala, sedda med en fattig men läsbegåvad flickas ögon, rekonstruerade av den vuxna kvinnan. Hon bodde under veckorna inackorderad med fadern i ett spisrum på Repslagargatan, en tillvaro som skildras i gripande bilder. Elsie Johanssons dikter återskapar ett svunnet förflutet i alla dess pregnanta och talande detaljer. Samtidigt är författarinnan något annat på spåren, som hon aldrig kan få riktigt grepp på utan bara anar: föräldrarna bakom det som barnet kunde se och förstå, deras innersta känslor och önskningar, deras förhållande sinsemellan, allt det som var bakgrund och orsak till det strävsamma men fattiga liv man levde.

"Säg mig vad som är verklighet, säg mig vad som är dikt, då skall jag önska att jag kunde svara: Jag vet inte, ty allt är sanning." Detta citat från Victoria Benedictsson, som Tordis Dahllöf använder tycks peka på vad som är hennes syfte med sin bok: att hävda att en viss typ av skönlitterära texter är "sanna" som vittnesmål om förflutna kulturella miljöer och sammanhang. De lämnar information som aldrig den rekonstruerande etnologen kan gräva fram ur arkiv eller ens intervjuer, i varje fall bidrar de med kompletterande och oersättliga perspektiv, som behövs för att helheten skall kunna kallas "sann". Så har i varje fall jag läst hennes bok.

Tordis Dahllöf ger inga slutgiltiga recept på hur etnologiska forskare skall ta sig an skönlitterära texter. Snarare är hennes bok en lågmäld och fundersam diskussion kring frågan. Hon har kastat

"törapinnen" ett stycke närmare gården. Boken kan saklöst rekommenderas till alla etnologer. Tordis Dahllöfs tonläge är sympatiskt, personligt och anspråklöst. Hon ser på dagens etnologiska forskning med både kritiska och välvilliga blickar. Och hon är en av ämnets allra bästa stilister.

Mats Hellspång

R. Hellwig & D. Drummond: **The Mouse-Trap Guide**. Lank-Latum 1994, 244 s., varav omkring hälften bilder.

Beträffande författarna kan nämnas att Hellwig äger den största kända privata samlingen av de här aktuella fällorna (omkring 1.700). Drummond åter har publicerat flera arbeten över framför allt förhistoriska mus- och råttfällor. Det nu aktuella arbetet grundar sig på Hellwigs samling.

The Mouse-Trap Guide (MG) avses vara en "hjälpreda" för dem som önskar inhämta kunskap om fällor för fångst av möss, råttor, mullvadar, hamstrar och vesslor. När det är möjligt, det gäller framför allt fällor av metalltråd, anges vilken firma som tillverkat fällan, om den är patentskyddad, hur länge tillverkningen pågått och om firman ännu existerar. Termen "handmade" betyder vanligen att det är en allmogefälla. Fällorna indelas, vilken onekligen är oväntat för en etnolog, efter de regler som gäller för "The International Patent Classification System" och därmed följer en ibland något ovanlig terminologi.

Några kommentarer till materialet. Att Benders berömda Capito senare även tillverkas av andra firmor i Tyskland och Österrike är knappast anmärkningsvärt, däremot att den så sent som mellan 1968 och 74, låt vara något förenklad, saluförs i USA som en "Better Mouse Trap Drowner". Vattenkatterna för övrigt, ofta med vippbräde, är trots några närmast lustiga variationer, knappast anmärkningsvärda. Det är inte heller de ibland ganska tillkrånglade metallryssjorna och-burarna (skillnaden är väsentligen den att burarna, såvida de inte är repeterande, har en eller två fallluckor/dörrar). Den vanliga runda råtttryssjan (en fyrkantig variant finns i Tyskland), som är allmänt spridd i stora delar av Europa, är välkänd också i USA.

I Europa placeras gärna två eller flera gnaggillrade snaror i rad i samma träkloss. I USA används också en rund eller (som i Australien) en fyrkantig kloss eller något dylikt. Fällorna byggs då med fem resp. fyra snaror.

Anmärkningsvärt nog förekommer de i tysk handbokslitteratur under slutet av 1800-talet och

början av 1900-talet så omtyckta burarna med vinkelböjda falluckor mycket sällan i MG, i ett fall är luckorna f.ö. gjorda av metall. Unik är en bur med två raka falluckor från ungefär det sista sekelskiftet. Fällan kommer från en kvern nära Geilenkirchen (trakten av Aachen), en av de få gånger en exakt lokaluppgift ges. De äldre burarna är vanligen intressantare än de modernare som inte sällan i likhet med Pullingers välkända fälla (Bennet & Co.'s "Improved Perpetual Mouse Trap" är en försämrad kopia) är repeterande. Kuriösa är "mus-hotellen", trälådor med från en till fem "tvårummare", dörren till det inre rummet är gnaggillrad. Hotellen förefaller vara vanligare i Nederländerna än i Belgien och Tyskland.

Man hade nog trott att "die Studentenfalle" (vår vanliga rått- och hermelinflake som i MG kallas "2-board Mouse Trap") skulle vara väl företrädd i Hellwigs och Drummonds arbete. Så är emellertid inte fallet. Tydligt framgår däremot klumpfällans starka ställning på kontinenten. I en modern tysk variant från 1950-talets första hälft kombineras konstruktionen med en kraftig fjäder som trycker ner klumpen. Övántan är klumpfällans förekomst i Thailand! Som mera ovanlig får man väl beteckna den på tre pinnar uppgillrade tegelstenen, åteln träds på en av pinnarna.

De bl.a. hos oss välkända kraftiga slagfjäderfällorna förekommer sedan länge också i USA (en fälla från ungefär 1800-talets mitt avbildas) där man emellertid föredrar avsevärt klenare konstruktioner. Gärna byggs fällorna med två eller tre hål, d.v.s. "giljotiner". Detta är dock ingen amerikansk novation för en robust tysk fälla från 1600-talets slut eller början av 1700-talet har fyra kraftiga slagfjädrar.

Den franska planchetten är en elegant fälla men två nästan identiska varianter (den tyska "förbättrade" råttfällan och den engelska "The Break-Back Mouse Trap") är närmast klumpiga kopior. Det är helt otroligt att några andra engelska fångstredskap (de "förbättrade kosackfällorna" och "The Perfection Trap") i själva verket är planchetter.

Den här i landet allmänt använda på en rektangulär träplatta (nu förekommer också plastunderlag) fästade lilla metallslagbågen hör till de vanligaste fällorna i Hellwigs samling. Långt över hundrarna sådana avbildas och beskrivs i detalj. Det är naturligt att materialet från Tyskland är omfattande men mängden av fällor från England, Taiwan och USA är imponerande. Bland andra företrädda länder märks Australien, Frankrike, Kina, Korea, Schweiz, Spanien och Österrike. Utrymmet tillåter inte en diskussion av de smärre, ofta patensskyddade, smådetaljer som skiljer fällorna från varandra

(om patenträtten beaktas i Kina och på Taiwan är möjligen osäkert). Man kan emellertid följa hur fabrikanter undan för undan släpper ut nya och bättre "upplagor" på marknaden och hur länge dessa saluförs. Till de absolut mest "hållbara" industrifällorna hör de engelska "Nipper Rat Trap" och "Little Nipper Mouse Trap", som sålts 1898–1983 resp. 1898–1984, under det att den likaledes engelska "Allwire-fällan" (för all del "marknadens billigaste") inte höll ut i konkurrensen mer än ett år. Det har ett visst intresse att i USA tillverkas sedan 1982 en "Museum Special Mouse Trap". En liten detalj kan nämnas. En tysk firma som upphört sålde under omkring tjugo år musfällor i "presentförpackning" tillsammans med en liten snapsflaska. När en fabrikant saluför både mus- och råttfällor är skillnaden för det mesta bara den att råttfällan är en betydligt större och avsevärt dyrare kopia. Mycket givande är det omfattande och utförligt redovisade material, som avser fällor för fångst av mullvadar och nordamerikanska gnagare (gophers).

Fällor kan inte beskrivas utan bilder och illustrationsmaterialet i MG – föremål ur Hellwigs samling och foton av fabrikanternas reklam över sina produkter – är utomordentligt omfattande, värdefullt och kulturhistoriskt intressant. För dem som av olika anledningar (samlare – på kontinenten som det bl.a. framgår av auktionskataloger och notiser i dagspressen en allt vanligare hobby – och museifolk) är MG onekligen en närmast outhärlig "hjälpreda". Användningen av den underlättas i allra högsta grad av en mycket kortfattad och ovanligt välskriven bruksanvisning.

Sture Lagercrantz

Catharina Svala: Från Ladu-Gård till Djur-Stall. Ekonomibyggnader under 250 år. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. Lund 1993. 119 s., ill.

Skriften är en rapport över projektet "Lantbrukets egenarter och stiltyper" som genomfördes 1992–93 av Catharina Svala vid institutionen för lantbrukets byggnadsteknik (LBT). Projektets syfte har varit att beskriva utvecklingen av lantbruksbyggnaderna under i huvudsak de senaste 200 åren.

Publikationen visar på de olika formspråken, detaljerna och materialen vad gäller de olika driftsbyggnaderna under de skilda tidsepokerna. Vidare diskuteras och redovisas hur byggnadernas utformning har påverkats av till exempel funktion, klimat, geografiskt läge och jordmån, men även av samhället i övrigt.